

מפגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

גיליון מיוחד בנושא
חיים על הגשר:
בין חינוך, הגירה ורב-תרבותיות

עורכת-אורחת: פרופ' רבקה איזיקוביץ'

כרך כ' • גיליון 35
תמוז תשע"ב – יוני 2012

יוצא לאור על ידי:

אנאר

"אנאר" – עמותה לפיתוח שירותי רווחה וחינוך

בשיתוף עם:

המכללה האקדמית בית ברל
בית הספר לחינוך
החוג לקידום נוער

משרד הרווחה
והשירותים החברתיים
האגף לנוער צעירים ושירותי תקון

סקירת ספרים

Immigrant youth who excel:
Globalization's uncelebrated heroes

By: Rivka A. Eisikovits

Charlotte, NC: Information Age Publishing, 2008 (175 + ix pages)

יצחק קשתי

הגירת צעירים ומבוגרים נתפסת היום כתופעה המונית. בארצות היעד היא נשפטת לרוב כבעיה תרבותית, חברתית וכלכלית, הטעונה פתרון. מחנות של מהגרים בלתי חוקיים פזורים זה שנים לאורכה ולרוחבה של אירופה.

מראשית שנות החמישים של המאה העשרים ואילך, דורות של מהגרים התקבלו ברצון באותן ארצות הבולמות את כניסתם עתה. צמיחתה הכלכלית של אירופה המערבית אחרי מלחמת העולם השנייה התאפשרה במידה רבה הודות למהגרים, שמיעוטם הגיעו מארצות אירופה המזרחית ורובם מארצות מוסלמיות. אבל כבר אז נשמעו קולות שטענו, שהתרבות המקומית תצא מופסדת כתוצאה משינוי דרסטי בהרכב האוכלוסייה. קולות אלה הפכו לדומיננטיים בשני העשורים האחרונים, שבהם האטה ומשבר כלכלי נצפים יותר מאשר צמיחה ושגשוג. לא מן הנמנע שמצב הדברים קשור גם עם התפרקותה של ברית המועצות בסוף שנות השמונים של המאה הקודמת, מה שהפך את התחרות הכלכלית והפוליטית הבין-גושית לבלתי רלוונטית, כפי שהפך ל"מיותרת" את התחרות החברתית עם ה"סוציאליזם", תוך ביטול או צמצום מרחיק לכת של שירותיה (ושל האידאולוגיה) של מדינת הרווחה.

כאשר העולם היה "קטן" יותר, ההגירה בתוככי אירופה או לאמריקה הצפונית לא נשפטה כעול וכסיכון, אלא כאפשרות של השגת רווחה והתפתחות. למשל, הגילדות באירופה המרכזית-מזרחית נהגו לשלוח את השוליות שבגרו לתור את מערב אירופה, תוך כדי עבודה במקצועם. מסעות אלה נמשכו שנים לא מעטות והביאו להפנמה של דרכי עבודה חדשות וללימוד של "סודות מקצוע" רבים. ההגירה, הן הזמנית והן הקבועה, הייתה לאמצעי של הרחבת הניסיון והידע והפצתם, בדומה למהלכים בקרב הסטודנטים של האוניברסיטאות. עם שובם של הסטודנטים האלו למקומם, הם היו לסוכני תרבות מחדשים בתוקף מעשה ה"הגירה" שלהם.

ההגירה לארץ ישראל תוארה זה דורות כ"עלייה". למותר לציין שהיא סימלה מימוש של שאיפות ומחויבות לפעול ברוחן בעתיד. "עלייה", גם אם היא נעדרה ממילונם של העולים, יוחסה למהגרים החדשים ללא היסוס. שיוך ה"עלייה" לאחרונים נשא אולי רמז

להצטרפות סמלית אל קהל של "נבחרים", אך גם ביטא, לפחות בעבר, התחשבות מועטה בלבד מצד הוותיקים בניסיון אישי קודם של העולים ובזהותם התרבותית. "שלילת הגלות", מעמודי התווך של הציונות המודרנית, תורגמה לעתים קרובות לזלזול במורשתו ובמטענו התרבותי של העולה. הסתגלות אל חיי היום יום והתרבות המקומיים הייתה בבחינת תביעה בסיסית ומחייבת.

מצב דברים זה השתנה בשני העשורים האחרונים. מי שסימל את השינוי בדרך הברורה והגלויה ביותר, הן מצד העולים עצמם והן מצד הקולטים, היא העלייה ה"רוסית", היינו הגעתם לארץ של כמיליון מהגרים, רובם יהודים, מארצות שהשתייכו בעבר לברית המועצות. ישראל הייתה כמובן צמאה לעלייה רבתי, ובוודאי מארצות שנחשבו ככור מחצבתה של הציונות האירופית המודרנית.

כל שנכתב עד כאן בא להקדים את סקירת ספרה המקיף של רבקה איזיקוביץ' על תלמידים עולים ממדינות שהשתייכו לברית המועצות. מחקרה בתחום זה ארכו למעלה ממחמש עשרה שנה, ותוצאותיהם ותובנות החוקרת, המופקות במתודולוגיה אנתרופולוגית מיומנת ובאמצעות פרשנות מעוררת השראה, ראו אור בספר זה. רצף פרקי הספר מעיד לא רק על מרחבי החקירה, אלא גם על ארגון יעיל של הידע שהופק ושל הצגתו למתעניינים. בין אלו ימצאו בוודאי חוקרים, קובעי מדיניות בהגירה ובקליטה, פעילים במישורים אלה ומורים ואנשי חינוך, הפוגשים יום יום את מושאי המחקר של איזיקוביץ' – צעירים שהתנסו בנטישת סביבתם המקורית ומפלסים את דרכם בסביבה, תרבות ולשון חדשות.

הספר כולל שני חלקים, אך הפרקים רציפים מבחינת המספור, ללמדנו שמדובר בעצם בנושא מרכזי אחד. נושא זה – הגירת צעירים ומשמעותה הסמלית והמעשית – מוצג משתי נקודות ראות: האחת היא של בני הנוער העולים, ליתר דיוק, מהגרים צעירים ממדינות שהשתייכו לברית המועצות, רובם מצטיינים בלימודיהם; נקודת הראות השנייה מציגה את עמדותיהם ואת פועלם האישי והמוסדי של המחנכים הקולטים, בין אם הוא חזרה על הרגלים או ניסיון לחידוש, לרבות הרקע העומד מאחוריו.

עבודתה המדויקת של איזיקוביץ', העשירה בפרטים ובהשמעת קולם של הנחקרים, מעידה על שוני במודעותם של הצעירים העולים מהמדינות שהשתייכו לברית המועצות, בהשוואה לעולים צעירים שקדמו להם. גם בעבר, בשנים ההרואיות של העלייה, נמצאו קבוצות ששימרו מוטיבים מרכזיים בזהותן, אפילו לפרקי זמן ארוכים. ואולם האחרונים נהגו כך, בין השאר, כדי לסלול דרך משותפת אל ה"כלל" של הוותיקים. "תלמידיה" המצטיינים של איזיקוביץ' אינם נחפזים לאתר את ה"כלל" הישראלי או להגיע אליו, מה עוד שמופעיו של האחרון נעשו אמורפיים. אכן הישראלים אינם משמשים עבור הצעירים העולים קבוצת התייחסות תרבותית או אחרת, והם מעדיפים לשמר את זיקתם אל קבוצת ההשתייכות המקורית שלהם. חברת ה"צברים" אינה מושכת אותם או מעוררת בהם הנעה להידמות, לא בבית הספר ואף לא בשירות הצבאי אחר כך. יתרה מזו, נשמרת הנאמנות לנכסים תרבותיים מן העבר, כמו לשון האם וערכי השכלה שנרכשו בעיקר בחוג המשפחה. המאמץ של העולים לשמר את הזהות הראשונית,

תוך דחיית מהלכי היטמעות, הופך חיש מהר לריחוק תרבותי בינם לבין ה"וותיקים". ייתכן שמקור מהלכים אלה נעוץ בקברות העולים הצעירים בביתם. רבים מהם טופחו משחר ילדותם במשפחות עירוניות זעירות של מעמד הביניים, שאין ברשותן נכסים רבים, מלבד אמונה ברכישה ובצבירה של השכלה וחזון של הישגיות, בעיקר אישית, האמורות להניב פירות. ערכים מודרניים אלה ממומשים במשפחה היהודית המשכילה זה כמאתיים שנה, ותוקפם במדינות שהשתייכו בעבר לברית המועצות לא פג. על אף מאמציהם הספורדיים של הורים ובתי ספר להנחילם לצעירים בישראל, ערכים אלה אינם זוכים למעמד מרכזי במודעותם ובזהותם של אלו; אולי משום עצמתה של תרבות קבוצת הגיל – לפנים מהפכנית, וזה זמן רב בעיקר נהנתנית. (הבשורה הטובה היא, שכאשר השפעת קבוצת הגיל פוחתת, אחרי תקופת מורטוריום ארוכה במיוחד, הערכים המודרניים נדחים על ידי מבוגרים צעירים פחות מאשר בתקופת הסער והפרץ הפוסט-מודרני של התבררותם). ה"צברים" אינם האחר המשמעותי של העולים; המפגש בין העולים הצעירים לבין הוותיקים הוא לכל היותר אינסטרומנטלי.

המחנכים של העולים הצעירים מייצגים ומיישמים ברובם את עמדות הקליטה המסורתיות, שכמעט תמיד משתמעות מהן ציפיות לתיקון והסתגלות. דפוס זה מופר לפעמים על ידי מורות ומורים המעניקים עדיפות למפגש אישי עם העולים הצעירים, המגלה את הסובייקט שמאחורי ה"עולה" וה"קולט". התוצאה האפשרית היא אינטר-סובייקטיביות מהנה ומועילה, שבנסיבות החינוכיות הקיימות נושאת גם, ולפרקים בהדגשה יתרה, מכוונת להשגת מטרות מוסכמות, כמו הצלחה בבחינות בגרות המותאמות לצרכים ולאפשרויות של העולים.

האם המיצוב העצמי והמוסדי של העולים – בהקשר החינוכי ומעבר לו – דן אותם לבידול בקהילות התרבות של ישראל? לאו דווקא. קהילת האם של יוצאי המדינות שהשתייכו לברית המועצות היא גדולה, יציבה וחזקה דייה כדי לשמש נמל בית למי שמבקש להטיל בו עוגן. מעבר לכך, יש ממש בטענתה של איזיקוביץ', שעולים צעירים אלה עשויים לשמש כתומכים ומממשים של סביבות חדשות בעולם הגלובלי המקיף הכול, גם אותנו. רב-הלשוניות של צעירים אלה, התמצאותם המעמיקה ביותר מתרבות אחת, התנסותם החיובית למדי במצבים של שינוי סביבה ותרבות ומרכיבי אישיות של אינדוידואליות ומכוונות להישג – כל אלה תומכים בראייתה האופטימית של איזיקוביץ' באשר לדרכם הצפויה של העולים הצעירים. יותר מכך, נקודות המבט החדשות שהחוקרת מגלה בעבודת הזהות ובמכוונות העתיד של הנחקרים מעצימות את העולים הצעירים. יש להניח שהם משפיעים בכיוון זה גם על החברה הרב-תרבותית של ישראל.

לסיום, אני מבקש להעיר ל"גורמי הקליטה": היה זה מועיל (ומהנה) עד מאוד, לו הספר תורגם לעברית. בכל מקרה, הוא מומלץ כחומר קריאה בקהלים שעניינם עלייה, קליטה וחינוך.